

БОГДАН В. ШЕШИЋ, Београд

ПИТАЊЕ НАУЧНОСТИ И ВРЕДНОСНЕ СМИСАОНОСТИ ФИЛОЗОФИЈЕ КАО ПОГЛЕДА НА СВЕТ

У досадашњој филозофији изграђени су, а и данас се заступају, различити *погледи на свет*, који имају своје вишеструке друштвено-историјске, научно-теоријске и идеолошке основе и корене. У основи различитих класних погледа на свет крију се, свакако, класне друштвено-историјске разлике и супротности класних интереса. Али, ове различитости потичу и од различитих општих филозофских становишта и од различитих односа одређене филозофије према науци. Тако постоје религиозни и религијски погледи на свет, онтолошко-филозофски, материјалистички и идеалистички, натуралистички, антрополошки, филозофски и, овима насупрот, погледи или тачније речено „слике“ света појединих наука.

За већину савремених грађанских погледа на свет су карактеристични антисцијентизам, антирационализам и песимизам. Насупрот томе, погледи на свет револуционарних класа се по правилу одликују рационализмом и ослањањем на научна сазнања. То је случај како са грађанским ренесансно-хуманистичким погледом на свет тако и са погледом на свет револуционарне радничке класе.

Однос идеологије уопште према науци, укључујући и филозофију, одувек је имао вишеструк друштвено-историјски значај. Тај однос је основа карактеристичних обележја и савремених погледа на свет.

1. ПИТАЊЕ НАУЧНОСТИ ПОГЛЕДА НА СВЕТ

Класици марксизма су се, у својој борби против реакционарних идеологија, посебно против религије и против идеалистичких и метафизичких погледа на свет, то јест на природу, на људско

друштво, односно на историју и на човека, позивали и ослањали на научно сазнање. У том смислу класици марксизма и каснији марксисти истичу и настоје да докажу научност марксистичке филозофије, посебно марксистичког схватања историје, односно историјског материјализма. Главну одлику научности они не виде у строго логичком, формалном, извођењу закључака марксистичке науке и филозофије из некаквих општих формалних принципа него у објективно реалној и конкретној истинитости својих учења. У том смислу Ф. Engels је истакао да „материјалистички поглед на природу значи само једноставно схватање природе онаквом каква она јесте, без натприродних сила“.¹

У вези са Engelsovom поставком данас критички примећују, не само критичари марксизма него и критички марксисти, да човек није у стању да дође до апсолутно објективног сазнања о природи, јер свако људско сазнање садржи одређени степен субјективности и непотпуности. Управо свесни ове субјективне стране људског сазнања и поједини савремени научници и творци научних теорија, као W. Heisenberg, закључују, насупротив метафизичком натурализму, да данас ни физичари не сазнају стварно ништа друго осим сопственог научног искуства. С друге стране, међутим, не смемо заборавити да је и Engels тврдио да „битну и најближу основу човјечјег мишљења не чини природа као таква него управо мењање природе од стране човека“, то јест реална људска пракса.² Али, за разлику од Nilsa Bohra и W. Heisenberga, захваљујући дијалектичкој методи, Engels и В. И. Лењин нису из наведеног основног критичког схватања предмета природних наука отишли у субјективистички феноменализам и идеализам.

Исто тако је несумњиво да су и Engels и Лењин под филозофијом као „погледом на свет“ разумели целовито схватање природе, људског друштва и самог човека. Зато је неосновано класицима марксизма приписивати било какав филозофско-натуралистички поглед на свет, а још мање вулгарно материјалистичко схватање човека и људског друштва, односно историје.

Међутим, једно друго основно питање данас је поново постало актуелно. То је питање односа између филозофије и науке, нарочито питање заснованости или незаснованости филозофије на науци. Најопштији облик овог питања гласи: *Да ли је могуће филозофију као целовит поглед на свет, то јест схватање природе, људског друштва и човека, изградити искључиво на науци?*

Радикално негативан одговор на горње питање дају савремени грађански идеолози и теолози, као и сви критичари и негатори или противници савремене науке и на њеној примени заснованог техницизма у коме М. Heidegger види тријумф рачунског бесмисленог мишљења и „бекство од мишљења“.³ Сличан

¹ Фридрих Енгелс, Дијалектика природе, Култура, Београд 1951, с. 201.

² Исто, с. 210.

³ М. Heidegger, Gelassenheit, 3. Aufl., Neske, 1959, s. 12.

антисцијентистички став налазимо и код неких савремених антрополошких неомарксиста који научно засновану филозофију сматрају за један облик позитивистичке деформације истинске филозофије, укључујући и аутентични марксизам.

Свестранија, критичка, анализа ове веома сложене и осетљиве проблематике води нас мање радикалним и критичкијим закључцима, и то:

1) Морају се разликовати *слике света* и *погледи на свет*. На основу сазнања поједине науке ствара се одређена, посебна, *слика света* одређене науке. У том смислу се говори о слици света савремене физике, астрономије, биологије итд. Сматрати било коју *слику света* за *поглед на свет* је неосновано и то води теоријски и методолошки једностраним погледима на свет које с разлогом означавамо као позитивизам, физикализам, механицизам, биологизам итд.

2) На филозофском онтологизму и биологизму могуће је засновати и антихуманистичке филозофије, односно такве погледе на свет као што су фашизам, расизам, стаљинизам и сл. Такви филозофски погледи служе и као теоријске основе и теоријска оправдања таквих савремених деформација друштвене праксе као што су техницизам, економизам и разни облици бирократизма, посебно његовог најопштијег облика какав је техно-бирократизам који лежи у основи многих савремених деформација људског живота.

3) Питање је да ли је, као што се то одавно верује, могуће филозофски поглед на свет извести једноставном генерализацијом свих основних, посебно научних сазнања. И на ово питање, сматрамо, мора се дати негативан одговор, јер: основано целовито схватање света није могуће извести простом синтезом и генерализацијом посебних научних сазнања. Да би се дошло до филозофског погледа на свет, неопходне су филозофске, мета-теоријске анализе, синтезе и генерализације објект-теорија, то јест неопходно је користити не само научна објект-сазнања него и резултате филозофије научних сазнања.

Осим тога, што је битно, неопходна су и посебна филозофска, нарочито теоријско-вредносна сазнања, јер без њих није могуће схватити суштину, смисао и вредност људског живота, људских делатности и људске историје и културе.

4) Најбитнији чинилац људског света је сам човек и то не као просто природно биће него као друштвено-историјско делатно биће. Зато схватање самог човека, односно филозофска антропологија, мора бити најбитнији део основног филозофског погледа на свет. Оне филозофије, односно погледи на свет, у којима то није случај, неизбежно представљају одређене облике онтологизма, сцијентизма, на пример, физикализма, механицизма, биологизма и сл. Онтологистичка концепција дијалектичког материјализма даје не само једностран него из основе погрешан фило-

зофски поглед на свет зато што самом човеку о људском свету, о друштву и историји тог света не пружа никаква права сазнања као ни позитивистички „физикализам“ R. Carnara.

5) Ни савремене биологистичке, економистичке, технистичке и политицистичке концепције, мада је њихов предмет човек, односно одређене човекове друштвене активности и делатности, ма колико се ослањале на одговарајућа посебнонаучна сазнања, не могу представљати аутентичан целовит поглед на свет. То није могуће зато што се у свакој од тих концепција човек схватио на изразито једностран и ограничен начин, наиме као искључиво или бар у суштини биолошко биће (*homo biologicus*) или као техничко или економско-произвођачко биће (*homo technicus, homo oeconomicus*) итд.

Међутим, на основу свега истакнутог, нипошто не можемо извести радикалан антинаучни закључак о нужности враћања неком религијском, митском или архаичком погледу на свет, на пример *погледу на свет Pelazga*, као што је сматрао R. Klages, или пак некој утопистичкој филозофији, као што то чине савремени егзистенцијалисти, а и неки антрополошки неомарксисте.

Право решење питања о научности филозофског погледа на свет мора поћи од критичког става како према једностраним онтологистичким тако и према ограниченим сцијентистичким, а исто тако и према антинаучним тобоже чисто филозофским погледима на свет. Да би се избегле једностраности, ограничености и погрешности искључиво научних слика света као тобожњих погледа на свет, неопходно је поглед на свет засновати на *интегралним, не само посебно научним него и филозофским сазнањима, посебно на филозофским теоријама вредности и смисла и на филозофији историје и културе.*

Класици марксизма нису стигли да потпуније и свестраније заснују ни дијалектичку логику, односно дијалектику и методологију научног мишљења, а камоли реално-дијалектичку теорију вредности и смисла. Међутим, значајна је чињеница да су Marx и Engels одбацили као неосноване и илузорне религијске и идеалистичке филозофске концепције о трансцендентном смислу човекова живота и историје. Исто тако је чињеница да су они јасно схватили иманентну целисходност као битну, специфичну одлику људских делатности. Ово је несумњиво из тезе којом Marx и Engels јасно разликују природна дешавања од историјских догађаја: „У природи су то чисто бесвесна дејства . . . у природи се ништа не дешава као намеран свестан циљ. Напротив, у историји друштва су само радње које се одликују свесношћу, то су људи који делају с промишљеношћу или са страхћу, делајући у правцу одређених циљева, ту се ништа не дешава без свесне намере, без циља који се хоће“.⁴

⁴ Marx/Engels, Werke, Band 21, s. 296.

Онтологистичка концепција дијамата очигледно грубо противречи наведеној тези. Насупрот томе, у складу са наведеном тезом је концепција дијалектичког материјализма као „свестраног схватања (теорије) о целини света, о природи и развоју универзума, о развоју човечанства и његовој будућности, о суштини и смислу човековог живота, о друштвеном понашању људи, о способностима људског мишљења и о вредностима људске културе“.⁵

Мора се признати да је наведени свестрани сложени појам погледа на свет далеко потпунији од свих раније поменутих једностраности филозофског онтологизма, сцијентизма и позитивизма. Укључивањем одредаба вредности и смисла људског живота овај свестрани појам погледа на свет је директно супротан позитивистичком одбацивању односно незнању за било какав смисао и вредност историје. Овако схваћеном дијалектичком материјализму се не може приговорити да је онтологистички, или натур-филозофски или позитивистички једностран и погрешан. Остаје, међутим, чињеница да и у наведеној одредби марксистичке филозофије као погледа на свет, као и у целокупној досадашњој филозофији сама теорија смисла није довољно теоријски заснована и разрађена. Ова чињеница неминовно намеће постављање питања о смислу као битном чиниоцу филозофског погледа на свет.

2. ПИТАЊЕ СМИСЛА ФИЛОЗОФИЈЕ КАО ПОГЛЕДА НА СВЕТ

Несумњиво је да сваки облик и садржај друштвене свести, а отуд и сваки филозофски поглед на свет има своју одређену друштвену основу, своју друштвену сврху и своју друштвену функцију, разуме се, уколико представља живи актуелан облик друштвене свести у неком реално постојећем друштву. Када кажемо „друштвену основу“, ми онда имамо у виду не само друштвену економско-производну основу, него и остале чиниоце друштвеног живота одређеног друштва, укључујући и психологију носилаца и заступника одређеног погледа на живот и свет.

Са становишта филозофије смисла све истакнуто значи да свака друштвена делатност, као и сваки облик друштвене свести, има одређени *смисао друштвене основаности*, *смисао целисходности* и *смисао функционалности*. То је случај и са погледима на свет од митова до најновијих филозофских погледа на свет. Сви митови, као и све идеологије и погледи, односно схватања људског живота и света, имају поменуте димензије смисаоности.

Схватајући смисаоност људских делатности, укључујући и облике идеологије и погледа на свет, као вишедимензионалне, а

⁵ Philosophisches Woerterbuch, Herausg. von G. Klaus und M. Buhr, Band 2, Leipzig, 1971, s. 1148.

они се тако морају схватити јер су стварно увек, више или мање, вишесмисаони, морамо признати одређене врсте смисаоности сваком облику друштвене свести. Са овог становишта и материјалистички и идеалистички, као и органицистички па и фашистички поглед на свет и на човека имају одређени смисао друштвене основаности, целисходности и функционалности. То је неоспорно отуд што и реакционарни, ненаучни и илузорни погледи на свет несумњиво имају одређену, у класном друштву, друштвену класну основу и одговарајућу класну целисходност и функцију чија суштина се састоји у подржавању и оправдавању интереса оне класе или друштвене групе чији је то поглед на свет. У случају реакционарних идеологија то је подржавање и оправдавање одређеног реакционарног друштвеног система и одговарајуће реакционарне друштвене праксе, на пример фашистичке диктатуре. Идеологија расне супериорности служи као идејно оруђе расне дискриминације и геноцида. Сличне улоге имали су и екстремни национализми у току другог светског рата.

Класици марксизма су, такође, јасно истакли целисходно-утилитарни смисао и функционалност класних идеологија, нарочито реакционарни смисао идеалистичких и верских идеологија и револуционарни смисао материјалистичких погледа на свет. Тако је В. И. Лењин указао на позитивну друштвену улогу борбеног материјализма 18. столећа као идејног оруђа реалне критике и сузбијања религије. Тај материјализам је имао такву напредну улогу упркос његове ограничености и једностраности.

Посебно треба указати на чињеницу да и ненаучне и реакционарне идеологије, па и најреакционарнији погледи на свет и на човека, у одређеним друштвеним условима, могу имати и стварно имају одређени утилитарни функционални смисао.

Други основни релевантан став за решавање питања о смислу погледа на свет јесте Мархов критички став и одбацавање чисте утилитарности људских понашања и делатности („Bentham“) и, насупротив томе, истицање истинских људских вредности каква је људска родовска човечност.

Са становишта филозофије смисла то значи да, поред наведених основних димензија смисла људских делатности, понашања и схватања, тј. поред смисла основаности, смисла целисходности и смисла функционалности, постоји и један виши, у ствари, највиши смисао људских делатности, а то је *аутентични људски вредносни смисао*. Уопште узев, па и онда када је у питању поглед на свет, тај аутентични, истински вредносни смисао чини: *прво, објективна истинитост, односно научна заснованост и, друго, истинска људскост или хуманост коју чине опште људске вредности*, почев од најосновнијих егзистенцијалних, преко економских, до моралних, естетских и сазнајних.

Тек на основу оваквог, то јест аутентичног људског вредносног смисла могуће је објективно проценити вредност и значај сваког поступка, делатности, као и сваког схватања људи, укљу-

чујући и погледе на свет. Сама објективна друштвена заснованост, чак и делимична научна заснованост, извесна као и ма колико велика целисходност и функционалност одређене људске праксе и схватања, још не значи нити гарантује истинску, то јест вредносну смисаоност те праксе или схватања. Када би то био случај, то јест када би поменуте смисаоности биле довољне, онда би свака целисходна пракса и сваки поглед на свет и на човека били једноставно смисаони и равноправни, на пример, ефикасна капиталистичка производња или успешне погромашке акције расиста итд. би се морале сматрати смисаоним и вредним, а истим таквим би се морали сматрати и „успешни“ и „јаки“ друштвени режими, без обзира што почивају на експлоатацији и угњетавању.

Тек истинска људска вредносна смисаоност омогућава објективно разликовање аутентично људских, то јест истинских људски вредних, културних и напредних поступака и схватања, насупрот људски бесмисленим, безвредним и штетним, некултурним, антикултурним и реакционарним поступцима и истим таквим схватањима. Такав је случај не само са друштвено-историјским облицима практичних делатности него и са погледима на свет, на човека и на историју. Према истом критеријуму могуће је разликовати и смисаону од бесмислене праксе свакодневног живота људи, њихових међуљудских односа и начина понашања на раду, у сексу, у друштву.

Посебно треба истаћи да функционални смисао може имати одлику вредносне смисаоности, што је случај код оних људских активности и схватања које нису просто ефикасне и функционалне него имају и одређени вредносни смисао, то јест уколико те активности и схватања служе остварењу истинских људских потреба и аутентичних људских вредности. Такве људске активности и делатности, како практичне тако и идејне, закључно са филозофским погледима на свет, представљају процесе осмишљавања људског живота, односно превазилажења бесмисла људских активности у свима областима људских практичних и друштвено-свесних активности.

Аутентични марксистички поглед на свет одликује се како *свестраном научном заснованошћу* тако и истинском хуманом вредносном смисаоношћу. Једино као такав тај поглед може имати и стварно има прогресивну улогу и вредносно-функционални смисао у свестраном револуционарном преображају савременог људског света.

Сама научна заснованост није једина битна одлика марксистичке филозофије и марксистичког погледа на свет. То није једина одлика ни марксистичких наука уопште, почев од марксистичке економије, преко марксистичке социологије, историје и других друштвених наука. Поред научности битну одлику марксизма уопште чини аутентично људска, истински хумана, вредносно-смисаона и културна усмереност како истраживања тако

и концепција и учења. Такав битни двојни, објективно научни и аутентично-хуманистички, карактер има и Мархов *Капитал*. Научна објективност и људска вредносна смисаоност су битне одлике и марксистичког погледа на свет, на људско друштво и на човека.

Bogdan V. ŠEŠIĆ

THE QUESTION OF SCIENTISM AND THE MEANING OF PHILOSOPHY
AS CONCEPTS OF THE WORLD

Summary

In this article, the author deals with the complex problem of origin, content and meaning for various concepts of the world, particularly with the problem of scientism and the meaning for Marxist philosophy.

Contrary to mythological and religious vistas, and as opposed to rigidly scientific views, the author arrives at the following critical conclusions, as based upon critical analysis of the complex relationships between scientific and philosophical knowledge:

1) To begin with, it is necessary to differentiate between »Weltbilder« (Images of the World) and »Weltanschauungen« (Philosophies of Life). The first are Weltanschauungen of individual scientific branches: in this sense, we refer to »Weltanschauung as perceived through modern physics« or astronomy, or biology, etc. In opposition stands the philosophical concept of life as an all-encompassing general understanding of the world. It is therefore unfounded to consider any particular Weltanschauung as the »philosophical view of life«: if not differentiated, these two concepts lead to a one-sided perception of the world, both theoretically and methodologically, such as »ontologism«, »physicalism«, »mechanicism«, »biologism«, etc.

2) The question raised is whether a philosophical concept of the world can be arrived at by generalizing several or all branches of scientific knowledge.

3) A philosophical concept of life cannot be attained by synthesizing nor generalizing all the particular fields of scientific knowledge. This is not possible because the road to a philosophical concept of the world leads through metatheoretical-epistemological analyses and through generalization of philosophic-scientific knowledge. Likewise, fundamental philosophical-ontological, anthropological and axiological knowledge is essential.

Historical materialism itself represents a dialectical-materialistic meta-theory of the social and historical sciences.

4) Unfounded and reactionary philosophies, i.e. ideologies such as philosophic darwinism, vulgar materialism and racism are derived from one-

-sided scientific views of the world; they serve as a prototypical foundation and as ideological justification for the most reactionary of social orders.

5) Such defective forms of social practise as technicism, economism and totalitarianism, and various forms of political bureaucracy and technobureaucracu, are founded on one-sided concepts of life.

6) Since the crucial factor in human reality is man himself, then an understanding of man, the forms and contents of his existence as well as his praxis represents a crucial factor in a philosophical view of the world.

7) The traits of an authentically marxist Weltanschauung should be founded both on scientific knowledge and its philosophical analyses, as well as on truly human value meaningness. Only this kind of a Weltanschauung can have a progressive role in the all-encompassing humanistic transformation of the contemporary human world which so abounds in the nonsensical.

